

за кордоном, нами пропонується доповнити статтю 357 частиною четвертою такого змісту:

“Дії, передбачені частиною третьою цієї статті, вчинені стосовно громадянина України, що перебуває за кордоном, або посягати з вимогою вчинення певних дій або утримання від вчинення як умови повернення паспорту або іншого важливого особистого документу, -

караються обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк”.

Враховуючи проблеми у поверненні додому потерпілих від торгівлі людьми, яких вивезли та продали за кордон, пропонується доповнити статтю 358 частиною четвертою такого змісту:

“Звільняються від кримінальної відповідальності за частиною третьою цієї статті особи, які стали потерпілими від торгівлі людьми чи пов'язаних з нею злочинів”.

Наведені пропозиції, на наш погляд, у випадку їх прийняття як відповідного Закону України, здатні суттєво посилити протидію торгівлі людьми та пов'язаним з нею злочинам в Україні, але вони повинні реалізовуватись обов'язково у комплексі з іншими заходами, передбаченими проектом Закону України “Про заходи протидії торгівлі людьми”.

ЛІТЕРАТУРА

1. Куц В.М., Лизогуб Б.В., Орлеан А.М. Закон України

“Про заходи протидії торгівлі людьми”: Теоретична модель. Проект // Співробітництво держави та громадськості з питань протидії торгівлі людьми: 3б. наук. пр. –Київ-Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. –С.197-280.

2. Музика А.А. Вбивство: деякі міркування щодо кримінально-правових досліджень в Україні (2001-2003 рр.) // Кримінально-правова охорона життя та здоров'я особи: Матеріали наук-практ. конф. –К.-Х.: Юрінком Інтер, 2004. –С.14-18.

3. Пінаєв А.А. Деякі питання кримінально-правової оцінки розбою // Проблеми правознавства. –1972. –Вип.22. –С.81-87.

4. Волженкин Б.В. Новый Уголовный кодекс Республики Казахстан // Правоведение. –1999. –№ 1. –С.141-145.

5. Іващенко В.О. Кримінологічні та кримінально-правові аспекти боротьби з торгівлею жінками та дітьми: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 /НАВСУ.-К., 2000. -225 с.

6. Орлеан А.М. Зауваження та пропозиції до проектів Закону України № 4179 від 19.09.2003 р. та № 4280 від 17.10.2003 р. // Права людини. –2004. -№ 8. –С.3-4.

7. Орлеан А.М. Соціальна обумовленість криміналізації та кримінально-правова характеристика торгівлі людьми: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 /НУВС. –Х., 2003. –226 с.

Надійшла до редколегії 04.03.2005

ОРЛЕАН А.М., ЛИЗОГУБ Б.В. УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ УГОЛОВНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА В НАПРАВЛЕНИИ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ТОРГОВЛИ ЛЮДЬМИ И СВЯЗАННЫМИ С НЕЙ ЯВЛЕНИЯМИ

Рассматриваются предложения и обоснования необходимости усовершенствования действующего Уголовного кодекса Украины по уголовно-правовому запрету торговли людьми, а также иных, связанных с ней противоправных действий.

ORLEAN A.M., LIZOGUB B.V. IMPROVEMENT OF THE CRIMINAL LEGISLATION IN A DIRECTION OF TRADE IN PEOPLE COUNTERACTION AND THE PHENOMENA CONNECTED TO IT

Offers and substantiations of necessity improvement of working Criminal code of Ukraine on a criminal-legal interdiction of trade by people, and also other, illegal actions connected to it are considered.

В.Д. ПЧОЛКІН

канд. юрид. наук, доц.

Національний університет внутрішніх справ

УДК 343.46

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ

Розглянута сутність економічних злочинів.

Віднесені до компетенції підрозділів ДСБЕЗ злочини у сфері економіки охоплюють значне коло кримінальних посягань. На жаль, при розробці останнього варіанту КК

України не було визначено поняття “економічний злочин”, “злочин у сфері економіки” чи якогось іншого узагальнюючого терміна. Саме через це у сфері регулювання

боротьби з економічною злочинністю відбувається багато не завжди виправданих змін, пов'язаних із класифікацією та підслідністю таких злочинів.

Цєю проблемою займалися В.Т. Білоус, О.Ф. Долженков, А.В. Волобуєв та інші. Метою статті є визначення поняття та аналіз класифікації злочинів у сфері економічної діяльності. Наукова новизна міститься у авторському обґрунтуванні підходів до класифікації економічних злочинів та критичному аналізі чинних нормативних актів у галузі дослідження.

Так, відповідно до вказівки МВС України "Про формування окремих показників статистичних звітів та оцінки стану злочинності" від 26.12.2002 р. № 12082/36, до компетенції ДСБЕЗ було віднесено 78 статей КК України, з яких 46 – економічної спрямованості та 32 – суміжні, тобто йдеться про злочини загальнокримінальної та економічної спрямованості одночасно. Невдовзі Законом України "Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України" № 1125-IV від 11.07.2003 р. відновлено альтернативну підслідність органам внутрішніх справ з розслідування ряду злочинів у сфері службової діяльності, бюджетних витрат, а також злочинів, передбачених ст.191 КК України, розслідування яких протягом останнього часу перебувало в компетенції слідчих прокуратури та податкової міліції. Але вже незабаром відповідно до спільної вказівки Генпрокуратури, МВС, СБУ та ДПА України "Щодо єдиного порядку обліку злочинів у сфері економіки" від 02.06.2004 р. № 12-157окв., до компетенції підрозділів ДСБЕЗ було віднесено вже 62 статті КК України (41 – економічної спрямованості, 21 – загальнокримінальної та економічної спрямованості).

Однак попри те, що останній з названих переліків є чинним сьогодні, необхідно відзначити, що вважати його остаточним зарано, оскільки далеко не у всіх фахівців викладені у спільній вказівці №12-157 окв. від 02.06.2004 р. положення викликають схвалення. Чимало суперечок пов'язано із самим визначенням у цій вказівці злочину у сфері економіки як "передбаченого КК України суспільно небезпечною діяння, яке посягає на відносини власності у сфері господарської чи службової діяльності". Так, фахівці Науково-дослідного інституту проблем боротьби зі злочинністю НАВСУ пропонують вважати злочинами у сфері економіки тільки ті з протиправних діянь, які перелічені у розділі VII Особливої частини КК України. Інші ж злочини проти власності, у сфері службової діяльності, безпеки комп'ютерної інформації та нормального функціонування комп'ютерних мереж тощо вони пропонують вважати злочинами, тільки віднесеними до компетенції підрозділів ДСБЕЗ згідно з чинними нормативно-правовими актами, і відповідно їх обліковувати саме як віднесені до компетенції, а не економічні. Неприйняття багатьма дослідниками викликає і розподіл злочинів у сфері економіки на безумовно та умовно економічні.

Взагалі, у юридичній літературі питання щодо самого поняття злочинів економічної спрямованості дотепер ще залишається дискусійним. На думку В.Т. Білоуса, кримінальне право України сьогодні не знає такого законодавчого поняття, як "економічний злочин." Але ж в офіційних колах, законодавчих актах та документах вживаються

такі терміни, як "злочини у сфері економіки", "злочини економічної спрямованості", "злочинність у сфері економічних відносин", "економічні злочини", "злочини у сфері економічної діяльності" та ін. Це дозволяє говорити не лише про наукове, але й про офіційне визнання доцільності виділення таких злочинів [1, с.68]. Тому хоча б коротко спробуємо розкрити погляди не тільки практиків, а й науковців на поняття та сутність злочинів у сфері економіки.

Наукову розробку цього поняття почали у 1945 р. американські дослідники так званої "блокомірцевої" злочинності, до якої були причетні високопоставлені особи у сфері бізнесу. Потім до цих злочинів стали відносити кримінальне ухиляння від сплати податків, комп'ютерні та інші злочини ринкової економіки, що завдавали збитків окремим групам, секторам економіки, підприємницькій діяльності й державі [2, с.45-59]. Одну з перших класифікацій злочинів у сфері економіки наприкінці 70-х рр. обґрунтував Інститут ООН Азії та Далекого Сходу, що включав до них: порушення законів, спрямованих на удосконалення ринкової економіки; порушення фінансового і податкового законодавства; корупцію. Сьомий конгрес ООН в одній зі своїх резолюцій відніс злочини у сфері економіки до особливо небезпечних і зажадав жорсткої боротьби з ними, що знайшло відгук у науковій літературі [3, с.22-30].

На сучасному етапі науковці вважають, що специфічність ознак зазначеного кола злочинів полягає у тому, що вони значною мірою є корисливо вмотивованими і вчинюються особами, які виконують певні функції у сфері виробництва та послуг, а також особами, які пов'язані з регулюванням такої діяльності та контролем за нею. Але на нашу думку, визначення поняття таких злочинів слід ув'язувати саме з кримінальним законодавством. Справа не лише в тому, що постійно виникають пропозиції про виділення такої групи злочинів у структурі Особливої частини КК України. Прив'язка цього поняття до кримінального законодавства змусить більш чітко й жорстко його визначити, дозволить уникнути його непотрібного розширення тощо. У свою чергу, чіткість сприятиме вдосконаленню організації боротьби зі злочинами в економіці на системній основі з урахуванням зв'язків, існуючих між їх окремими різновидами, а також орієнтуватиме правоохоронні органи на застосування диференційованого підходу до вирішення цього завдання.

Найбільш розповсюдженим є твердження про віднесення до категорії злочинів проти *власності*, що вчинюються у сфері *економіки, господарської та службової діяльності*. Аналогічна позиція стосовно цієї групи злочинів простежується і в роботах вчених країн Східної Європи. За їх визначеннями, у країнах СНД злочини у сфері економіки посягають на права, свободи, потреби й інтереси учасників економічних відносин, порушують нормальне функціонування господарського механізму, завдають цим соціальним цінностям і благам матеріальну шкоду.

Узагальнюючи зазначені підходи, можна зробити висновок про те, що злочини у сфері економіки мають свої особливості. Навіть загальний огляд свідчить, що вони об'єднують у своїй сукупності велику кількість діянь, зазначених у різних розділах Особливої частини Кримінального кодексу. Тому необхідно виявити ознаки, що визначають їх спільність, соціальну сутність та специфічну

суспільну небезпеку.

Є декілька поглядів щодо визначення злочинів у сфері економіки. Згідно з однією позицією, до цієї групи злочинів слід віднести діяння, що здійснюються у зв'язку чи з приводу функціонування економічних відносин [4, с.48]. Майже так само підходять до визначення ознак цієї групи злочинів і інші дослідники, вважаючи, що їх прикметною рисою є *спрямованість на економічні інтереси*. Існує думка, згідно з якою, щоб виділити ці злочини, необхідно встановити обов'язкову присутність у їх об'єктивній стороні ознаки *порушення спеціальних правил нормативного характеру*, що регламентують порядок та умови роботи підприємств і організацій. Наприклад, Б.М. Леонтьєв вважає злочинами у сфері економіки "передбачені кримінальним законом посягання на економічні інтереси, що полягають у зумисних порушеннях посадовими або іншими особами нормального порядку ведення економічної діяльності" [5, с.5]. На наш погляд, наведене визначення містить у собі суперечливість. З одного боку, автор називає в ньому як родовий об'єкт "економічні інтереси", з іншого – вказує, що шкода заподіюється нормальному порядку ведення економічної "діяльності". Тим часом, у науці практично загальноновизнано, що в результаті вчинення суспільно небезпечного діяння шкода заподіюється об'єктові, що охороняється кримінальним законом. Таким чином, нормальний порядок ведення економічної діяльності – теж родовий об'єкт злочинів у сфері економіки.

Деякі науковці вважають, що сама наявність у кримінальному законодавстві відповідних норм охороняє *всю цілісну систему економічних відносин*. З цього приводу Н.А. Лопашенко дає наступне визначення злочинів у сфері економічної діяльності: ними є "передбачені кримінальним законом суспільно небезпечні діяння, які посягають на *суспільні відносини*, що складаються у процесі виробництва, розподілу, обміну і споживання матеріальних благ і послуг" [6, с.40]. Вважаємо, що відсутність вказівки на умисний характер вчинення аналізованих злочинів позбавляє наведене визначення закінченості й хибно позначається на розумінні їх суспільної небезпеки. Крім того, відносини, що складаються протягом таких суто економічних процесів, як виробництво, розподіл, обмін і споживання матеріальних благ і послуг, далеко не завжди страждають від вчинення злочинів у сфері економічної діяльності. Так, наприклад, незаконне підприємництво в ряді випадків (особливо, якщо не заподіює великих збитків, а сполучене з одержанням великого прибутку) приносить зазначеним вище відносинам очевидну користь (розширюється товарний ринок, споживач одержує можливість придбати якісний товар у зручному для себе місці, підтримується конкуренція та ін.).

Деякі автори вважають центральною ланкою злочинів у сфері економіки злочини у сфері господарської діяльності. На думку В.П. Сасенка, господарський злочин – це "винне, суспільно небезпечне діяння, що посягає на охоронювану законом систему господарських відносин, а також економічні права й інтереси особистості та інших суб'єктів господарської діяльності незалежно від форм власності" [7, с.8]. Недоліком цього визначення ми вважаємо його занадто загальний характер, бо не надана вказівка на суть охоронюваних господарських відносин і форми провини, що можливі при вчиненні господарських злочинів.

Більш вдале визначення подав В.Я. Тацій, який під господарським злочиним розуміє "вчинене приватною або посадовою особою у сфері господарської діяльності навмисне або необережне діяння (дія або бездіяльність), що *завдає істотної шкоди системі господарства*" [8, с.19]. Цієї ж думки дотримується П.В. Мельник. Він вважає, що специфіка цих злочинів полягає в тому, що вони не лише скоюються у зв'язку чи в процесі функціонування економічних відносин, але й *завдають економіці збитку*, який може виражатися або у прямому зменшенні наявного фонду матеріальних цінностей державного, колективного, приватного власника, або в порушенні функціонування окремих господарських галузей чи господарських процесів, або в ускладненні реалізації соціально-економічних програм тощо [9, с.28].

В.Т. Білоус також пропонує розглянути декілька варіантів виділення таких злочинів. Один з них передбачає просте виділення їх із числа вже існуючих кримінально-правових норм. Фактично це індуктивний метод пізнання, але поряд з перевагами, він має і низку недоліків, що пов'язані з його неповнотою та обмеженістю. Для більш якісного виділення цієї групи пропонується використати дедуктивний метод пізнання, сформулювати теоретичну концепцію з даної проблеми, визначити поняття "економічний злочин", встановити його основні ознаки. Лише після цього з'явиться можливість проаналізувати наявні кримінально-правові норми і, у разі необхідності, запропонувати нові або відмовитися від уже існуючих. Використання такого методу можливе й стосовно менш масштабної групи злочинів. В.Т. Білоус вважає, що економіка є сукупністю виробничих відносин, які відповідають конкретному рівневі розвитку продуктивних сил суспільства, та містить у собі певну, властиву лише їй, сукупність відносин між людьми, що складаються у процесі виробництва, розподілу, обміну та споживання матеріальних благ та послуг. Отже, зміст та обсяг злочинних посягань на суспільні відносини, що є сутністю економіки, доцільно об'єднати кримінально-правовим поняттям "економічні злочини" [1, с.70].

Як економіка країни розподіляється на низку сфер, так і економічні злочини можливі у будь-якій зі сфер економіки. Жоден з видів злочинів не посягає на сукупність економічних відносин, але кожен з них завдає їм ту чи іншу соціально-економічну шкоду, виражену в матеріальних збитках. Тому дослідження злочинів проти власності та господарських злочинів, на думку В.Т. Білоуса, дозволяє припустити, що в аналізованій площині вони пов'язані між собою найбільш щільно. З цього приводу він робить висновок, що до економічних злочинів, виходячи з положень нинішнього кримінального законодавства України, можна віднести злочини проти власності та господарські злочини. На його думку, економічні злочини – "це передбачені кримінальним законом діяння у сфері економічних відносин, спрямовані на порушення відносин власності та існуючого порядку здійснення господарської діяльності" [1, с.72].

Західні криміналісти трохи інакше визначають поняття і склад економічного (господарського) злочину. Наприклад, на думку Б. Свенсона, склад економічного злочину містить у собі: "1) карале діяння, 2) триваюче, 3) систематичне, 4) корисливого характеру, 5) вчинене в рамках господарської діяльності, що складає саму основу цього ді-

яння" [10, с.26].

З урахуванням цих поглядів можна зазначити, що економічна злочинність включає в себе: умисні корисливі господарсько-економічні злочини; злочини посадових осіб, що завдають істотної шкоди у сфері економічної діяльності; злочини, які завдають шкоди економічним відносинам власності, а також комерційній, фінансовій, банківській та іншій господарсько-економічній діяльності.

Таким чином, на наш погляд, злочинами у сфері економіки (економічними злочинами) визнаються передбачені кримінальним законом зумисні суспільно небезпечні діяння, вчинені на підприємствах будь-якої форми власності, що посягають на суспільні економічні відносини, засновані на принципах свободи економічної діяльності, здійснення її на законних підставах, сумлінної конкуренції її суб'єктів, їх доброспорядності й заборони завідомо кримінальних форм їхнього поводження.

Що ж стосується конкретного терміна, яким слід позначати злочини у сфері економіки, то ми переконані, що явище економічної злочинності рано чи пізно покличе до життя якийсь загальновизнаний термін, адже суть явища можна передавати різними термінами без будь-якої шкоди для змісту. Тим не менше віднесення конкретних злочинів до групи економічних та їх системна побудова, закріплені на законодавчому рівні, сформували б більш чітке уявлення щодо поняття аналізованих злочинів. У зв'язку з цим ознаки злочинів у сфері економіки ще потребують подальшої конкретизації. Ми віддаємо перевагу термінові "економічні злочини", оскільки на законодавчому та інших рівнях правового регулювання визнано існування економічної злочинності, боротьбу з якою і здійснюють підрозділи Державної служби боротьби з економічною злочинністю. Якщо є родові поняття, то мають бути й його видові та конкретні прояви, до останніх і належать

економічні злочини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білоус В.Т. Координація боротьби з економічною злочинністю: Монографія. – Ірпінь: Академія державної податкової служби України, 2002. – 449 с.
2. Сатерленд Едвін Х. Являються ли преступления людей в белых воротничках преступлениями? // Социология преступности. – М., 1996. – С.45-59.
3. Седьмой конгресс ООН по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями. – Нью-Йорк, 1986.
4. Яковлев А.М. Преступность в сфере экономики // Сов. гос-во и право. – 1986. – № 4. – С.44-48.
5. Леонтьев Б.М. Ответственность за хозяйственные преступления. – М., 1993.
6. Лопашенко Н.А. Преступления в сфере экономической деятельности: понятие, система, проблемы квалификации и наказания: Монография. – Саратов: СГАП, 1997. – 256 с.
7. Саенко В.П. Экономическая обусловленность уголовно-правовых норм об ответственности за хозяйственные преступления: Автореф. дис... канд. юрид. наук. – М., 1994. – 18 с.
8. Тацкий В.Я. Ответственность за хозяйственные преступления: объект и система. – Харьков, 1984. – 319 с.
9. Мельник П.В., Новиков С.И., Самийлык Г.М. Расследование преступлений в сфере экономики: Учеб.-практ. пособие. – К.: ДИЯ, 1998.
10. Свенсон Б. Экономическая преступность. – М., 1987.

Надійшла до редколегії 05.07.2005

ПЧЕЛКИН В.Д. ПРОБЛЕМЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПОНЯТИЯ И КЛАССИФИКАЦИИ ПРЕСТУПЛЕНИЙ В СФЕРЕ ЭКОНОМИКИ

Рассмотрена сущность экономических преступлений.

PCHELKIN V.D. PROBLEM DEFINITION OF CONCEPT AND CLASSIFICATION OF CRIMES IN ECONOMY SPHERE

The essence of economic crimes is considered.

УДК 343.985

А.Е. РАЗУМОВА

НДЕКЦ при УМВС України в Сумській області

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПРИ ПІДГОТОВЦІ ДО ОБШУКУ¹

Розглянуті техніко-криміналістичні аспекти підготовчої стадії обшуку, наведені слідовий алгоритм і модель шуканих об'єктів, надані рекомендації по підготовці орієнтуючої інформації з використанням спеціальних пошукових таблиць.

Проблеми проведення обшуку неодноразово розгля-

далися у криміналістичній літературі [1-4], однак аналіз

¹ Первинна рекомендація з напрямку досліджень: канд.

юрид. наук Щербаківський М.Г. (НУВС).